

Osuuskassatoiminnan alkuvaiheet Suomessa¹

ANTTI KUUSTERÄ

Dosentti, tutkija

Osuuspankkikeskus

Tässä artikkelissa tarkastelen osuuskassojen perustamisvaiheita sekä niiden aseman vakiintumista Suomessa. Erityisesti tuon esiin niitä organisatorisia vahvuuksia, joiden ansiosta osuustoimintamuoto sopii hyvin maatalousvaltaiseen yhteiskuntaan, jossa ollaan vasta siirtymässä omavaraisaloudesta rahatalouteen. Tunnusomaisena piirteenä tällaisille yhteiskunnille ovat yleensä puutteelliset luotto-olot, joiden takia vain pienellä osalla väestöstä on mahdollisuuksia edes anoa luottoja virallisista luottolaitoksista. Maaseudun suuri enemmistö on siten tilanteessa, jossa rahan niukkuus ja puutteelliset lainansaantimahdollisuudet estävät jopa aivan välttämättömien investointien käynnistämisen, mikä puolestaan on esteenä koko yhteiskunnan kehitykselle.

¹ Tämä artikkeli perustuu Pellervo Seuran kansainvälisessä osuustoimintaseminaarissa 11.6.1999 pidettyyn alustukseen. Koska mukana oli myös ulkomaisia osallistujia olen käsitellyt melko yksityiskohtaisesti suomalaisen yhteiskunnan taloudellis-sosiaalista rakennetta sekä kehitystasetta vuosisadan vaihteen tienoilla. Suomalaiselle lukijalle nämä tiedot sen sijaan saattavat olla itsestään selviä.

Vuosisadan vaihteen yhteiskunta ja yhteiskunnallisten reformien tarve

1900-luvun alussa Suomi oli vielä monin osin alikehittynyt yhteiskunta. Talous oli tosin siirtynyt 1860-luvun nälkätastrofin jälkeen jatkuvan kasvun vaiheeseen, mutta väestönkasvu oli edelleen nopeata ja läntiseen Eurooppaan verrattuna suomalaisten elintaso ainakin BKT/capita lukujen valossa tarkasteltuna pysyi alhaisena. (Hjerppe, 1996)

BKT/capita 1900, Suomi = 100

Suomi	100
Iso-Britannia	283
Tanska	179
Ruotsi	158
Irlanti	154
Unkari	104

Lähde: Maddison, (1995)

Ehdoton enemmistö suomalaisista asui edelleen maaseudulla saaden elantonsa maa- ja metsätaloudesta. Vaikka muuttoliike kaupunkeihin oli käynnistynyt, oli tällä muuttoliikkeellä vielä

melko pitkään vain marginaalisia vaikutuksia koko suomalaiseen yhteiskuntaan. Ainoastaan kymmenesosa 2,6 miljoonasta suomalaisesta asui kaupungeissa ja väestön sosio-ekonominen rakenne korosti yhteiskunnan periferisyyttä.

Väestön elinkeinorakenne vuonna 1900, %

Maa- ja metsätalous	70
Teollisuus ja rakennustoiminta	14
Palvelut	8
Ei ammatissa toimivat	5
Ammatti tuntematon	3

Lähde: Haapala, (1989)

Monet suomalaiset ovat tottuneet näkemään suomalaisen maaseudun kansallisrunoilija Runebergin tulkinnan mukaisesti idyllisenä paratiisina, jossa ihmiset elivät sopusoinnussa toistensa kanssa. Todellisuudessa tilanne oli aivan päinvastainen. Suomalaisen yhteiskunnan polttavimmat sosiaaliset ja samalla myös poliittiset ongelmat nousivat esiin nimenomaan maaseudulla.

Maaseutuväestö koostui tähän aikaan lähinnä kolmesta ryhmästä; maanomistajista eli säätyläisviljelijöistä ja talollisista, vuokraviljelijöistä eli lähinnä torppareista sekä maataloustyöläisistä. Käytännössä todellinen jako kulki omistavien ja ei omistavien luokkien välillä eli säätyläisviljelijät ja talolliset vastaan torpparit ja maataloustyöläiset sekä maaseudun irtain väestö.

Maatalousväestön sosiaaliset ryhmät ruokakunnittain vuonna 1901

	Lukumäärä	%
Maanomistajia	110 000	38
Vuokraviljelijöitä	42 000	14
Maataloustyöläisiä	139 000	48

Lähde: Gebhard, (1913)

Sekä torpparien että maataloustyöläisten olot olivat varsin ongelmalliset. Näihin ryhmiin kuuluvien talouksien tulotaso oli usein hyvin alhainen, minkä lisäksi vielä suurempana ongelmana oli tulojen epäsäännöllisyys ja yleinen epävarmuus. Nämä epävarmuustekijät löivät leimansa näiden ihmisten kaikkeen toimintaan ja ajatteluun. Tulevaisuuden odotukset olivat pessimistisiä ja silmiinpistävää oli yleinen näköalattomuus ja yritteliäisyyden puute. Suomalaisista maaseutua tutkineen Pekka *Haatasen* sanoin: (Haatanen, 1981)

»Köyhyys oli leimallista laajalle ja alati laajenevalle joukolle. Köyhyys oli asteeltaan syvää aina nälkäkuoleman partaalle ja köyhyys oli pysyvää, ylisukupolvista, sen puristuksesta oli mahdollisuuksien puuttuessa työläs nousta. Köyhyys oli elinikäinen kohtalo: kätkeystä kerjuulle, poikavuosista palkolliseksi, »naimisiin» mentyä loiseksi tai muonamieheksi, siitä taas iän ja vaivojen karttuessa kerjuulle tai ruotilaiseksi. Ankea päivä oli tehnyt kierroksensa.»

Vuosisadan vaihteessa teollistuminen ja työmahdollisuuksien lisääntyminen metsätalouden kasvun myötä myös maaseudulla oli jossakin määrin tätä ankeata tilannetta helpottanut ja aivan näin pessimistisiin luonnehdintoihin ei ollut syytä.

Yleisesti ottaen maata omistaneet talolliset muodostivat suomalaisen maaseutuyhteiskunnan ylimmän kerroksen, mutta todellisuudessa tilanne oli paljon monimutkaisempi. Maanomistajat eivät olleet suinkaan mikään homogeeninen ryhmä, vaan kaukana siitä. Ainoastaan suurten ja keskikokoisten tilojen omistajat kuuluivat tähän yläluokkaan. Muissa kokoryhmissä taloudelliset olot sen sijaan saattoivat olla varsin tiukat ja talon tuotto ei riittänyt edes toimeentulominimin mukaiseen elintasoon, vaan lisäänsioita oli saatava ulkopuolelta.

Maatalouden tilarakenne peltoalan mukaan 1901, hehtaaria

Pinta-ala	Lukumäärä	%
1– 4,99	76 374	36
5– 9,99	49 414	23
10–24,99	56 790	27
25–49,99	21 044	10
50–99,99	6 225	3
100–	1 855	1
Kaikkiaan	211 702	

Lähde: Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto, (1983)

Mukana eivät ole alle hehtaarin kokoiset viljelmät

Mukana sekä omat että vuokratviljelmät

Vaikka mukana eivät olekaan pienimmät alle yhden hehtaarin kokoiset viljelmät, niin kokorakenne painottui ehdottomasti pientiloihin. Yli kolmannes tiloista oli kooltaan alle viisi hehtaaria ja selvästi yli puolet tiloista jäi alle kymmenen peltohehtaarin. Tällaisilla pientiloilla maatalouden antamat tulot eivät yksinään riittäneet, vaan tilojen haltijoiden oli turvauduttava lisäansioihin eli lähinnä metsän tarjoamiin myynti- ja palkkatuloihin. Niiden saannissa puolestaan alueelliset erot olivat suuria, minkä lisäksi ongelmia aiheuttivat tulojen suuret vaihtelut.

Kaikkineen tämä merkitsi sitä, että suomalaisen yhteiskunnan polttavimmat sosiaaliset ongelmat olivat löydettävissä maaseudulta. Siellä oli suuri joukko kotitalouksia, jotka elivät toimeentulominimissä tai jopa sen alapuolella ja monien johtavien kansalaisten mielestä kurjat sosiaaliset olot olivat suorastaan uhka yhteiskuntarauhalle.

Vuosisadan vaihteessa maaseudulla eli kaikkiaan 2,4 miljoonaa ihmistä, joista ainoastaan pienellä vähemmistöllä oli turvattu taloudelli-

nen asema. Ainakin maataloustyöläisillä, suurimmalla osalla torppareista sekä kaikkein pienimpien tilojen omistajilla oli jatkuvia toimeentulo-ongelmia. Näiden ihmisten kokonaismäärä lapset ja vanhukset mukaan luettuina voidaan arvioida nousseen yli miljoonaan ihmiseen eli tämä ryhmän osuus koko väestöstä nousi yli 35 prosenttiin.

Myös yhteiskunnan eliitin edustajat olivat tietoisia siitä, että koko yhteiskunnan etujen mukaista oli maaseudun polttavimpien sosiaalisten ongelmien lievittäminen, mikä edellytti laajoja uudistuksia ja näistä uudistuksista kiireellisin oli maareformi. Uudistusten puolesta puhuivat useimpien poliittisten ryhmittymien kuten vanhasuomalaisten, nuorsuomalaisten ja sosiaalidemokraattien edustajat ja näkyviä nimiä olivat muun muassa Hannes *Gebhard*, Mikael *Soininen*, J.K. *Paasikivi* ja E. G. *Palmen*. Käytännön toiminnassa esiin nousi erityisesti vanhasuomalaisiin lukeutunut Hannes *Gebhard*. (Kuisma – Henttinen – Karhu – Pohls, 1999)

Gebhard oli silloin vallinneen tavan mukaisesti jatkanut opintojaan Saksassa ja siellä tutustunut saksalaisen historiallisen koulukunnan sosiaalireformistisiin aatteisiin sekä samalla saanut ensikosketuksen osuustoimintaliikkeen. Palattuaan takaisin Suomeen Gebhard vakuuttui siitä, että osuustoiminnan avulla voitaisiin toteuttaa edessä olevia sosiaalisia reformeja. Saman suuntaisia näkemyksiä yhteiskunnallisten uudistusten tarpeesta ja toteuttamistavoista oli myös useilla muilla vaikutusvaltaisilla henkilöillä, joten tilanne oli kypsä osuustoimintaliikkeen käynnistämiseen. Tavoitteena oli maaseudun voimien yhdistäminen ja sitä kautta tapahtuva väestön passiivisuuden voittaminen. Maaseudun vähäväkisten ammatillisia valmiuksia oli parannettava, jotta köyhyyden noidankehä saataisiin murretuksi. Pientilallisille oli luotava mahdollisuudet taloudelliseen organisoitu-

miseen, jotta pientilallisten alisteinen asema markkinoilla paranisi. Tuottajaosuuskuntien avulla näiden ryhmien asema sekä maataloudessa tarvittavien panosten kuten siementen ja lannoitteiden hankinnassa että maataloustuotteiden myynnissä paranisi eivätkä he olisi enää yksityisten yrittäjien armoilla.

Luotto-olot kehityksen jarruna

Maaseudun luotto-olot tunnustettiin yleisesti yhdeksi kehityksen esteeksi. Näihin aikoihin maatalouden luottoja myönsivät lähinnä Suomen Hypoteekkiyhdistys, liikepankit, maaseudun säästöpankit sekä valtio erillisten rahastojensa välityksellä. Ainoastaan Hypoteekkiyhdistys oli keskittynyt pelkästään maatalouden luototukseen. Liikepankit lainoittivat lähinnä harvalukuisia suurtilallisia. Maaseudun säästöpankit kylläkin lainoittivat maataloutta, mutta niiden käytettävissä olleet varat olivat melko vähäiset, ja sama tilanne vallitsi valtion maatalousluototuksessa. Yhteisenä ongelmana kaikkien mainittujen laitosten antolainauksessa oli luottoehtojen ankaruus. Luotonantajat joutuivat omien sääntöjensä ja osin myös lainsäädännön takia pitämään tiukasti kiinni lainanannon turvallisuudesta.

Tämä merkitsi käytännössä joko kunnollista reaalivakuutta ja sen kiinnitystä tai luotettavan henkilön tarjoamaa takausta. Tähän ei puolestaan maaseudun vähäväkisillä ollut mahdollisuuksia. Vasta uraansa aloittavan pikkutilallisen omaisuus ei riittänyt reaalivakuudeksi, minkä lisäksi pankkien vaatima kiinteän omaisuuden kiinnitys oli aivan liian monimutkainen ja kallis juridinen operaatio, jotta sitä olisi ollut taloudellisesti järkevää käyttää absoluuttisesti mitattuna pienehkössä lainassa. Jäljelle jäi siten ainoastaan takaajan käyttö, mutta maaseudun vähäväkisen henkilön oli vaikeata löytää sellai-

nen henkilö takaajaksi, jonka varallisuus ja hyvämaineisuus riittäisi pankille.

Seurauksena oli tilanne, jossa maaseudun ehdottomalla enemmistöllä – pikkutilalliset, torpparit ja maataloustyöväestö – ei ollut mahdollisuuksia saada lainoja olemassa olleista rahoituslaitoksista. Ainoastaan valtio myönsi tällaisia lainoja, mutta niihin osoitetut määrärahat olivat aivan liian vähäiset. Käytännössä ainoaksi vaihtoehdoksi jäi kääntyminen yksityisten rahanlainaaajien puoleen, jollaisina usein saattoivat toimia esimerkiksi maakauppiaat. Tällaisten yksityisten rahanlainaaajien toiminta oli kuitenkin usein varsin häikäilemätöntä. Lainaehdot olivat äärimmäisen epäedulliset ja rahanlainaaajien perimmäisenä tavoitteena saattoi olla pääsy käsiksi velallisen omaisuuteen. (Fabritius, 1897; Hjelt, 1893)

Maatalouden puutteelliset luotto-olot olivat siten muodostuneet todelliseksi esteeksi taloudelliselle kehitykselle maaseudulla ja monien johtavien asiantuntijoiden mielestä maareformin käynnistämisen edellytyksenä oli maatalouden luotto-olojen uudelleen organisointi. Käytännössä tämä merkitsi sellaisten uusien luottolaitosten perustamista, jotka pystyisivät tyydyttämään kohtuullisin ehdoin näiden maaseudun vähäväkisten luotontarpeen.

Opintomatallaan Saksassa Hannes Gebhard oli muun muassa kuunnellut professori Max *Seringin* luentoja maatalousekonomiasta ja osuustoiminnan merkityksestä maatalouden kehittämisessä. Näillä luennoilla Gebhard oli myös ensimmäisen kerran tutustunut Friedrich *Raiffeisenin* nimeen, joka oli perustanut Saksan ensimmäisen maatalouden luototukseen erikoistuneen osuuskassan vuonna 1864. (Alanen 1964) Tosin jo ennen Gebhardia oli *Z. Yrjö-Koskinen* perehtynyt Raiffeisenin ideoihin osuustoiminnallisista lainakassoista ja hän oli pitänyt Kansantaloudellisessa yhdistyksessä vuonna 1893

esitelmän, jonka otsikkona oli Lainauslaitokset maalaiskunnissa Raiffeisenin järjestelmän mukaan. (Z. Yrjö-Koskinen, 1893)

Raiffeisen oli samaan aikaan sekä idealistinen sosiaalireformisti, jonka ajatukset kumpusivat kristillisestä lähimmäisenrakkaudesta että käytännön liike-elämän tuntija, jolla oli yllättävän modernit näkemykset pankkitoiminnan perusteista. Vaikka kukaan ei näihin aikoihin käyttänyt käsitteitä epäsymmetrinen informaatio tai sitoutuminen käsitteiden nykyisessä merkityksessä, niin Raiffeisenin kirjoituksissa ja käytännön toiminnassa on nähtävissä ensimmäisiä alkeellisia ituja näistä käsitteistä. (Guinnane – Henriksen, 1998; ks. myös Vihriälä, 1989)

Epäsymmetrisellä informaatiolla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että pankin ja sen lainaasiakkaan välillä vallitsee informaatioepätasapaino. Pankki ei käytännössä pysty koskaan täydellisesti kontrolloimaan lainanajan taloudellisesta asemastaan antamien tietojen oikeellisuutta. Joko anoja ei kerro kaikkia relevantteja tietoja omasta asemastaan tai antaa suorastaan virheellisiä tietoja. Hän voi myös antaa vääriä tietoja lainan käyttötarkoituksesta. Pankkitoiminnassa tämä epäsymmetrinen informaatio on tosiasia, jonka kanssa vain on yritettävä elää ja toimia. Informaation epäsymmetrisyyttä on tietysti pyrittävä minimoimaan, mutta tämä maksaa eikä koskaan ole mahdollista ottaa lainansaajasta selville hänen koko taustaansa. Tähän ennakkoselvittelyyn kuluu siten aikaa ja rahaa, minkä lisäksi kustannuksia aiheuttaa lainaasiakkaan taloudellisen aseman seuraaminen lainan myöntämisen jälkeen.

Käsite sitoutuminen on myös kytköksissä lainanottajan käyttäytymiseen. Pankille on nimitäin tärkeätä tietää, mitä lainansaaja aikoo tehdä lainan nostamisen jälkeen. Lainanottajan on noudatettava lainan myöntämiseen liittyviä eh-

toja, joiden tarkoituksena on varmistaa lainan takaisinmaksu. Erityisen tärkeäksi tämä sitoutuminen nousee pitkäaikaisissa lainoissa, jolloin lainansaajan taloudellinen asema saattaa lainajan kuluessa suurestikin muuttua ja lainan takaisinmaksu on pitkälti sidoksissa siihen, miten sitoutunut takaisin maksuun lainansaaja on.

Pankkitoimintaa kutsutaan usein määreellä »luottamus business», millä korostetaan näitä edellä mainittuja asioita. Lainan antaja ei voi koskaan tietää kaikkea lainanottajasta, vaan pankin on voitava luottaa asiakkaaseensa. Samaan aikaan lainansaajan on voitava luottaa siihen, että pankki pitää kiinni omista velvoitteistaan eikä kesken laina-ajan muuta ennalta sovitut lainaehdot. Pankkitoiminta edellyttää siten molempien osapuolten keskinäistä luottamusta, mikä samalla vähentää riskiä osapuolten »moral hazard» -tyyppisen käyttäytymisen esiin nousuun.

Raiffeisen oli siis osin tiedostamattaan selvillä näistä pankkitoiminnan ydinkysymyksistä ja hän kehitti sellaisen organisaatiomallin, joka samaan aikaan sekä vähensi epäsymmetrisen informaation aiheuttamia riskejä että lisäsi lainanottajien sitoutumista lainan takaisinmaksuun. Ratkaisuksi tuli osuuskuntamuotoinen jäsenmäärältään hyvin pieneksi rajattu lainakassa. Lainakassan toimialueeksi rajattiin pitäjän tai vastaavan kokonaisuuden asemesta kylä, jolloin jäseniä yhtä kassaa kohden tuli ainoastaan 20–40 henkilöä. Toimialueena olevassa pienessä maalaisyhteisössä kaikki asukkaat tunsivat tarkkaan toisensa ja toistensa taloudellisen aseman. Tällöin kassan toimintaa pyörittävällä hallituksella, joka oli koottu jäsenten joukosta, oli poikkeuksellisen hyvä tietous kaikkien lainaa anoneiden jäsenten taustoista.

Hallituksen jäsenet tunsivat sekä lainan anojan taloudellisen statuksen että häneen liittyvät mahdolliset taloudelliset heikkoudet ja luontee-

seen liittyvät ongelmat. Hieman liioitellen voidaan sanoa, että rajaamalla toimialue riittävän pieneksi kyettiin pitkälti eliminoimaan epäsymmetrisen informaation aiheuttamat ongelmat. Lisäksi tämä kyettiin saamaan aikaan lähes automaattisesti ilman ylimääräisiä kustannuksia.

Lainakassan pieni koko eli jäsenten lukumäärän jääminen korkeintaan 20–40 jäseneseen vähensi samalla lainansaajien sitoutumiseen liittyviä ongelmia. Pienessä kylässä jokainen tunsi toisensa ja samalla pienessä yhteisössä asukkaiden välillä vallitsi erittäin tiukka sosiaalinen kontrolli. Jokainen oli tottunut vahtimaan naapurinsa tekemisiä ja poikkeavalla tavalla käyttäytyville ei ollut sijaa. Näissä oloissa kassan hallitus tiesi lähes automaattisesti miten lainan saanut jäsen käyttää lainansa ja sitoutuminen lainan takaisinmaksuun oli lähes automaattista. Poikkeava käyttäytyminen olisi johtanut sosiaaliseen hyljeksintään, jota suorastaan pelättiin. Tiukan sosiaalisen kontrollin ansiosta kassan jäsenten ajautuminen »moral hazard» -tyyppiseen toimintaan oli poikkeuksellista. Tämä sama koski tietysti myös kassan johtoa.

Merkittävä asema Raiffeisenin osuuskassamallissa oli jäsenten lisämaksuvelvollisuudella eli jokainen jäsen vastasi omalla omaisuudellaan kassan sitoumuksista. Tämän ansiosta osuuskassa pystyi tinkimään lainan vakuuksiin liittyvistä vaatimuksista. Lainan vakuudeksi ei välttämättä tarvittu kiinteän omaisuuden kiinnitystä, vaan voitiin hyväksyä suhteellisen vaatimaton vakuus, jonka arvo ei välttämättä kattanut lainaa kokonaisuudessaan. Vastaavasti takajaksi voitiin hyväksyä muitakin kuin yhteiskunnan ylimpiin kerroksiin kuuluvia vakavaraisia ja hyvämaineisia henkilöitä. Näin osuustoiminnallinen hallintomuoto mahdollisti toiminnan laajentamisen aivan uusiin asiakasryhmiin, kuten torppareihin, maataloustyöläisiin ja muihin maaseudun vähäväkisiin.

Lisämaksuvelvollisuudella oli myös toinen ja vähintään yhtä merkittävä etu. Se toimi oman pääoman korvikkeena, sillä jäsenten lisämaksuvelvollisuuden ansiosta omia pääomia ei välttämättä tarvittu tappiopuskurina. Tämä helpotti osuuskassan perustamista, sillä jäseniltä perittävä osuusmaksu voitiin pitää alhaisena ja jäsenten maksukyvyn rajoissa. Lisäksi vaatimaton oma pääoma ei noussut toiminnan laajentamisen esteeksi, sillä omien pääomien lisääminen pelkästään toiminnan tuottaman ylijäämän avulla olisi ollut hyvin vitkaista. Jäsenten lisämaksuvelvollisuus nopeutti siten ratkaisevasti osuuskassojen käyntiinlätöä toiminnan alkuvaiheissa.

Liioittelematta voidaan todeta, että Raiffeisenin kehittämä osuuskassamalli tarjosi ratkaisun moniin pankkitoiminnan peruskysymyksiin. Kuitenkin on huomattava se, että nämä ratkaisut eivät ole automaattisesti yleispäteviä. Ne toimivat ainoastaan silloin kun toiminta on erittäin pienimuotoista ja kun yhteiskunta on luoteeltaan hyvin staattinen. Siksi onkin helposti ymmärrettävissä se, että raiffeisen-malli sopi niin hyvin suomalaisen maalaisyhteiskuntaan toista maailmansotaa edeltäneinä vuosikymmeninä.

Varainhankinta

Osuuskassamuodon ansiosta epäsymmetriseen informaatioon ja sitoutumiseen liittyvät ongelmat saatiin ratkaistuksi, mutta jäljellä oli vielä paljon vaikeampi ongelma: kuinka hoitaa lainakassojen varainhankinta. Alkuperäisessä raiffeisen-mallissa varat saatiin jäsenmaksuina sekä talletuksina, joita saatiin sekä jäseniltä että erityisesti paikkakunnan hyväosaisilta. Vuosisan dan vaihteen Suomessa tilanne oli kuitenkin aivan toinen. Suomi oli Saksaan verrattuna köyhä yhteiskunta, joka oli vasta siirtymässä oma-

varaistaloudesta rahatalouteen. Vasta perustettujen osuuskassojen jäsenillä ei juurikaan ollut mahdollisuuksia talletusten tekemiseen, joten kassoilla ei ollut minkäänlaisia käytännön mahdollisuuksia omarahoitukseen. Toisaalta nuorten kassojen asema oli vielä epävakaa, jolloin ulkopuolisen lainarahoituksen saanti olisi ollut kiven takana.

Gebhard ja hänen lähimmät työtoverinsa olivat täysin selvillä tästä tilanteesta ja he päätyivät aivan toisenlaiseen rahoitusmalliin. Lähtökohdaksi tuli keskitetty varainhankinta erillisen Keskuslainarahaston välityksellä, joka edelleen lainaisi saamansa varat yksittäisille kassoille. Samalla tämä Keskuslainarahasto olisi aloitteentekijänä ja avustajana yksittäisiä kassoja perustettaessa. Keskuslainarahaston oma varainhankinta puolestaan perustuisi valtiolta saatuihin lainoihin.

Ratkaisun tekivät mahdolliseksi samaan aikaan esillä olleet suunnitelmat koko valtion maatalousluototuksen uudistamiseksi. Viranomaiset olivat huomanneet, että siihenastinen järjestelmä, jossa valtion luotot maataloudelle oli hoidettu Valtiokonttorin välityksellä ei toiminut kunnolla, vaan lainananto oli hidaskäyttöistä, kallista ja siihen liittyi tarpeettomia riskejä. Tällöin yhdeksi vaihtoehdoksi nostettiin valtion ja yksityisen sektorin voimavarojen yhdistäminen siten, että uusi Osuuskassojen keskuslainarahasto ottaisi välittääkseen osan valtion maatalouslainoista. Ratkaisu satoi osuuskassajärjestön ja valtion kiinteästi yhteen ja valtion asemaa korosti se, että lainojen lisäksi valtio maksoi Keskuslainarahastolle vuosittaisen avustuksen, jolla pystyttiin kattamaan yksittäisten kassojen tarkastuksen ja neuvonnan aiheuttamat kulut. (Kuusterä käsikirjoitus)

Suomessa sovellettu malli on mielenkiintoista suhteuttaa niin kutsuttuun »suhteellisen jälkeenjääneisyyden» hypoteesiin, jonka avulla on

pyritty analysoimaan eri maiden kehitysmalleja. Kyseisen mallin tunnetuin kehittäjä on Alexander *Gerschenkron*, joka 1950–60 -luvulla nosti esiin yhteiskuntien suhteellisen jälkeenjääneisyyden ja valtion roolin välisen riippuvuuden. Gerschenkronin mukaan mitä takapajuisempi yhteiskunta on, sen aktiivisempi panos vaaditaan julkiselta sektorilta kehityksen esteiden poistamiseksi. Erityisen selkeästi valtion panos tuli Gerschenkronin mukaan esiin taloudellisen kehityksen vaatimien investointien rahoituksessa. Vaikka Gerschenkron esitti nämä ajatuksensa jo neljä vuosikymmentä sitten, ne ovat edelleen käyttökelpoisia ja muun muassa laajalti käytetty »catching up» -kasvuteoria nojautuu pitkälti Gerschenkronin esittämään näkemykseen jälkeenjääneisyyden tarjoamista eduista ja kehityksen liikkeelle panevien voimien korvattavuudesta. (Gerschenkron, 1962)

Vuosisadan vaihteen suomalainen yhteiskunta oli sekä taloudellisen kehitystason että yhteiskunnan rakenteen mukaan arvioituna kiistatonta jäljessä tuleva yhteiskunta ja erityisen selvästi tämä jälkeenjääneisyys tuli esiin maaseudulla. Maailmanmarkkinoiden ehdoilla ilman tullisuojelua toimineen maatalouden kannattavuus oli alhainen. Tällöin säästöjen kertyminen oli hidasta ja niiden turvin tehdyt investoinnit vaatimattomia. Alhainen kannattavuus teki myös markkinaehtoiseen rahoitukseen turvautumisen ongelmalliseksi. Seurauksena oli noidankehä, jossa maatalouden mahdollisuudet kehityksen kannalta välttämättömien investointien rahoittamiseen olivat heikot. Ainoaksi ratkaisuksi jäi valtion väliintulo ja vielä korostuneempaa tämä väliintulo oli sosiaalipoliittisesti suuntautuneissa maatalousluotoissa. Rahoituksen liittyneet ongelmat koskettivat erityisesti maataloutta, sillä tullisuojan ansiosta teollisuus ei tarvinnut vastaavassa määrin valtion tukea rahoituksen hoitamisessa.

Osuuskassojen toiminta

Silmiinpistävä piirre osuuskassatoiminnan alkuvaiheissa oli patriarkalisuus. Toiminta käynnistyi keskusjohtoisesti ja käyntiin panevina voimina olivat yhteiskunnan ylimpien kerrosten edustajat. Vaikka kyseessä olikin tyypillinen kansanliike, se oli Suomessa ylhäältäpäin johdettu kansanliike. Ensiksi perustettiin keskuslaitoksena toimiva Osuuskassojen keskuslainarahasto, joka hallintomuodoltaan oli osakeyhtiö. Keskuslainarahaston johdolla ryhdyttiin sitten perustamaan paikallisia osuuskassoja kautta koko maan. Keskusyksikön perustajaosakkaiden koostumus oli hyvin monipuolinen, sillä mukana oli virkamieskunnan ylimpien kerrosten ja elinkeinoelämän edustajia sekä säätyläisviljelijöitä ja talollisia. Mahtuipa mukaan myös muutama torppari. Näiden perustajaosakkaiden tarkoituksena oli sitten myydä osakkeet perustetuille paikallisille osuuskassoille sitä mukaa kuin kassojen talous sen mahdollistaisi. Käytännössä tämä siirtymä vei liki pari vuosikymmentä. Perustajaosakkaiden lähtökohtana ei ollut yksityinen voitontavoittelu, vaan motiivit olivat luonteeltaan sosiaalireformistisia. Tämän osoittaa muun muassa se, että yksityisille osakkeille maksettu korko oli yhtiöjärjestyksessä rajattu alhaiseksi ja osakkeiden myynti oli sovittu tapahtuvaksi alkuperäiseen nimellisarvoon.

Paikallisen osuuskassan perustamista edelsi hyvin seikkaperäinen tutkimus, jossa Keskuslainarahaston edustajat tutkivat paikkakunnan taloudelliset olot juurta jaksain. Mielenkiinnon kohteina olivat muun muassa pitäjän kaikkien talollisten verotettava tulo sekä arvioitu omaisuus. Ensin mainitun katsottiin kuvastavan perustettavan kassan jäsenten maksuvalmiutta ja jälkimmäisen vakavaraisuutta eli keskinäisen vastuun vallitessa tämä jäsenten omaisuus rin-

nastettiin kassan vakavaraisuuteen. Erityisen tarkasti käytiin läpi paikkakunnan liikenneyhteydet sekä markkinoille suuntautuneen tuotannon määrä. Näin pyrittiin pääsemään selville siitä, onko osuuskassan perustaminen perusteltua eli onko kassalla edellytyksiä jatkuvaan toimintaan. Toisin sanoen Keskuslainarahasto halusi tarkalla selvityksellä varmistaa sen, että perustettava kassa pystyy maksamaan rahastolta saamansa lainat takaisin. Kyseessä oli yksi sovellutus niistä keinoista, joiden avulla epäsymmetriseen informaatioon ja sitoutumiseen liittyvät kysymykset yritettiin ratkaista.

Osuuskassajärjestön suurena valttina oli liikkeen vahvan miehen Hannes Gebhardin poikkeuksellisen hyvä suomalaisen maalaisyhteiskunnan tuntemus. Gebhard oli valtion asettaman Tilattoman väestön alakomitean sihteeri, ja tämä komitea kävi 1900-luvun alkuvuosina läpi kaikki maaseudun liki puoli miljoonaa ruokakuntaa. Selvityksen kohteena oli ruokakunnan päämiehen juridinen asema ja ammatti, jäsenten luku, asunto-olot, hallussa olevan pellon ja niityn ala, karjan lukumäärä sekä ruokakunnan muiden jäsenten työpaikka jne. Näiden tietojen pohjalta oli sitten tarkoitus hahmotella tulevien yhteiskunnallisten reformien suuntaviivat. Mukana olo tässä komiteassa merkitsi sitä, että Gebhard tunsikin sekä suomalaisen maaseudun sosiaaliset ongelmat yleensä että myös alueelliset erot, ja nämä tiedot hän pystyi hyödyntämään johtaessaan Osuuskassojen keskuslainarahastoa ja samalla koko järjestöä. (Gebhard, 1913)

Edellä on korostettu osuuskassatoiminnan patriarkalisuutta ja keskitettyä luonnetta. Siitä huolimatta yksittäiset osuuskassat olivat suhteellisen uskollisia alkuperäiselle raiffeisenmallille. Kassojen toimialueet rajattiin pieniksi ja jäsenmäärä pysyi jatkuvasti alhaisena eli usein vain 20–50 jäsenessä. Kassojen johdossa oli jäsenten joukosta valittu hallitus ja ainoas-

taan suurimmissa kassoissa oli palkattua työvoimaa. Ensimmäinen palkattu virkailija oli yleensä kirjanpitäjä, josta sitten kehittyi kassan johtaja.

Tällainen vapaaehtoistyöhön pohjautuva organisaatio on varsin haavoittuva, koska toiminnan onnistuminen on lähes täysin sidoksissa siihen, miten kyvykäs hallitus kassaan pystytään rekrytoimaan. Pienissä maaseutuyhteisöissä oli kokonaisuudessaankin vain muutamia koulutettuja ihmisiä, kuten kansankoulunopettaja, pappi, lukkari tai nimismies. Tämän vuoksi Gebhard piti kansakoulunopettajien mukaan saamista osuuskassojen toimintaan lähes välttämättömänä. Nopeasti kuitenkin paljastui, että kassojen oli pakko turvautua tavallisiin maallikkokäseniin, jotka useimmiten olivat kylän aktiivisimpia talollisia. Tämä puolestaan merkitsi sitä, että Keskuslainarahaston johdolla oli vietävä läpi erittäin laajamittainen koulutus- ja valistusohjelma.

Aluksi koulutuksesta ja valistuksesta vastasivat Keskuslainarahaston tarkastajat, jotka vuosittain kävivät jokaisen kassan läpi ja kädestä pitäen opettivat tuhansille osuuskassa-aktiiviteille pankkitoiminnan perusteita. Opetus lähti aivan perusteista eli siitä, mitä kahdenkertainen kirjanpito on, miten laina-asiakirjat laaditaan oikein eli juridisesti pitäviksi ja mitä maksuvalmius merkitsee ja edellyttää. Osuuskassojen hallitusten jäsenten koulutuksen ja valistuksen tuottamat hyödyt eivät rajoittuneet pelkästään osuuskassatoimintaan, vaan siitä hyötyi koko maaseutu. Osuuskassa-aktivistien välityksellä uudet käsitykset taloudellisten asioiden hoitamisesta ja yleensä taloudenpidosta levisivät koko maaseutuyhteisöön. Tässä kohden voi jopa sanoa, että osuustoiminnalla oli merkittävä rooli koko yhteiskunnan modernisaatioprosessissa. (Kuusterä käsikirjoitus)

Osuuskassaverkoston leviäminen ja asema markkinoilla

Valtion tarjoaman rahoitustuen ansiosta osuuskassat kykenivät varsin nopeasti levittäytymään läpi koko suomalaisen maaseudun, mikä vahvistaa näkemyksiä siitä, että yhteiskunnassa oli piilevää kysyntää osuuskassojen tarjoamista lainamuodoista.

Vuosisadan alussa maalaiskuntien lukumäärä nousi noin 500 kuntaan, joten osuuskassajärjestöltä meni pari vuosikymmentä ennen kuin verkosto kattoi koko maaseudun. Vuonna 1924 maassa oli jo runsas tuhat osuuskassaa ja neljä vuotta myöhemmin vuonna 1928 osuuskassat saavuttivat historiansa suurimman luvun eli 1416 kassaa. Tässä vaiheessa Gebhardin alkuperäiset toiveet ja visiot olivat varsin hyvin täyttyneet.

Osuuskassajärjestön toiminta perustui näinä ensimmäisinä vuosikymmeninä Raiffeisenin kehittämään organisaatiomalliin, mikä aiheutti edellä mainittujen etujen ohella kuitenkin myös ongelmia. Johdossa olevalle Osuuskassojen keskuslainarahastolle suurimman päänsäryn aiheutti kassojen pienuus. Tämä korostui erityisesti vuodesta 1920 lähtien, kun kassat olivat saaneet oikeuden ottaa talletuksia myös yleisöltä eikä ainoastaan omilta jäseniltään. Samaan aikaan niiden toiminta oli muutenkin monipuolistunut, minkä seurauksena lainakassat muuttuivat vähitellen luottoyhdistyksistä pankeiksi. Tämä kehitys puolestaan asetti aivan uusia vaatimuksia kassojen hoidolle.

Pienessä kassassa pystyttiin kyllä hoitamaan alkuperäisten ideoiden mukaisesti epäsymmetriseen informaatioon tai sitoutumiseen liittyvät ongelmat, mutta kasvun myötä esiin nousi aivan uusia vaatimuksia. Kassojen johdon oli osattava huolehtia erityisesti maksuvalmiudesta, laina-asiakirjojen juridisesta moitteettomuudesta

Osuuskassojen leviäminen sekä yleisölle myönnetty lainakanta 1903–1955

Vuosi	Osuus- kassoja	Lainakanta milj. markkaa	Vuosi	Osuus- kassoja	Lainakanta milj. markkaa
1903	8	0,6			
1904	57				
1905	119	8,4	1925	1233	287,8
1906	143		1926	1344	
1907	206		1927	1399	
1908	262		1928	1416	
1909	336		1929	1415	
1910	370	51,2	1930	1416	1306,3
1911	397		1931	1410	
1912	396		1932	1397	
1913	410		1933	1388	
1914	429		1934	1355	
1915	492	67,3	1935	1299	1633,3
1916	553		1936	1235	
1917	582		1937	1163	
1918	590		1938	1123	
1919	591		1939	1085	
1920	602	30,2	1940	1079	1980,9
1921	672		1945	927	1484,9
1922	831		1950	684	3825,4
1923	928		1955	587	7056,0
1924	1041				

Lähde: Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto, (1983)

Lainakanta ilmoitettu vuoden 1926 hinnoin

ja kassan yleisestä hallinnosta. Näihin vaatimuksiin eivät puolestaan pienet pelkästään luottamusmiesten varassa toimineet kassat pystyneet vastaamaan.

Pienimmillä osuuskassoilla ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia palkatun työvoiman käyttöön, vaan niiden edessä oli väistämätön kuihtuminen. Nämä kehitystrendit korostuivat 1930-luvun yleismaailmallisen laman vuosina ja ainoaksi vaihtoehdoksi jäi pienimpien kassojen fuusioiminen isompiin kassoihin. Seurauksena oli kassojen lukumäärän supistuminen noin kolmella sadalla vuoteen 1938 mennessä.

Osuuskassojen tehtävänä oli nimenomaan lainojen myöntäminen, joten järjestön markkinaosuutta on syytä tarkastella yleisön luottokannan valossa eikä talletuskannan valossa. Toisen maailmansodan vuosiin asti markkinaosuus pysyi melko vaatimattomana eli alle kymmenessä prosentissa. Osuuskassajärjestö keskittyi kuitenkin pelkästään maatalouden ja sitä palvelevien toimintojen luottotukseen, joten todellinen kuva saadaan suhteuttamalla sen osuus maatalouden saamaan luottokantaan ja erityisesti maaseudun vähäväkisille eli itsenäistyneille torppareille, pientilallisille ja maaseudun muil-

le pieneläjille tarkoitettuun luottokantaan. Täl- löin osuuskassat nousivat ehdottomasti suurim- miksi luotonantajiksi. Osuuskassajärjestöstä oli viimeistään 1920-luvulla noussut koko maata- louden tärkein luotottaja, jonka rooli Gebhardin esittämien suuntaviivojen mukaisesti oli hyvin merkittävä 1920-luvun suurten maareformien läpiviemisessä.

Osuuskassajärjestön ja keskushallinnon väli- nen side pysyi hyvin läheisenä näinä samoina vuosikymmeninä. Osuuskassojen keräämien talletusten kanta pysyi suhteellisen vaatimatta- mana, joten osuuskassojen varainhankinta no- jautui jatkuvasti valtiolta saatuihin lainoihin. Side tiivistyi entisestään 1920-luvun puolivälis- sä, kun valtio lisäsi omia maatalouden edistämi- seen tarkoitettuja määrärahojaan. Uusista lai- noista merkittävä osa sovittiin välitettäväksi osuuskassojen kautta ja tämän tehtävän toteut- tamiseksi valtio halusi vahvistaa Osuuskassojen keskuslainarahaston taloudellista pohjaa. Kes- kuslainarahaston osakepääoma nostettiin liki kymmenkertaiseksi. Korotuksen merkitsi valtio muuttamalla rahaston saamat valtion lainat osa- kepääomaksi. Tämän seurauksena valtion osuus osakepääomasta nousi yli 80 prosenttiin.

Vaikka valtion merkitys näin korostuikin ja voidaan puhua selkeästä valtiooninterventiosta, niin osuuskassaliike kokonaisuudessaan pyrki määrätietoisesti lisäämään itsenäisyyttään. Tä- hän antoi luonnollisesti mahdollisuuksia oikeus ottaa vastaan yleisön talletuksia vuodesta 1920 lähtien. Alkuvaiheissa menestyminen talletus- ten keräämisessä oli tosin vaatimatonta luok- kaa, mutta pikku hiljaa osuuskassojen asema vahvistui ja edellytykset itsenäiseen varainhan- kintaan paranivat. Lisäksi kaikkein pienimmät kassat olivat liittyneet suurempiin kassoihin, jo- ten keskimäärin yksittäisen osuuskassan talou- dellinen asema oli merkittävästi voimistunut.

Osuuskassojen omavaraisuusaste

Vuosi	Omavaraisuusaste
1905	1
1910	5
1915	5
1920	35
1925	8
1930	26
1935	35
1937	50

Omavaraisuusaste = oma pääoma + rahastot + ylei- sön talletukset / lainakanta

Lähde: Kuusterä (käsikirjoitus)

Vuoden 1920 korkea osuus heijastaa ensim- mäisen maailmansodan ja itsenäistymisen ai- heuttamia poikkeusoloja, jolloin lainakysyntä tyrehtyi lähes täysin. Muuten osuuskassojen omavaraisuutta kuvaava suhdeluku pysyi 1920- luvun loppuvuosiin asti vaatimattomana eli alle kymmenessä prosentissa. Heti 1930-luvun al- kuun ajoittui selvä käänne ylöspäin ja vuosi- kymmenen lopulla jo puolet lainantoon sunna- tuista varoista pystyttiin hoitamaan itsenäisesti ilman valtion apua. Samoihin aikoihin osuus- kassaliikkeen fyysinen ja henkinen perusta al- koi olla kunnossa. Toisin sanoen toimipaikka- verkosto kattoi koko maaseudun ja henkilöstön ammattitaito oli kohonnut sellaiselle tasolle, että tästä maatalouden luototuksesta selviydyt- tiin hyvin.

Liioittelematta voidaan sanoa, että maata- lousluottojen välittämisessä osuuskassoilla oli suhteellinen kilpailuetu muihin luottolaitoksiin verrattuna. Organisaatiomuoto oli edelleen sel- lainen, että epäsymmetriseen informaatioon ja sitoutumiseen liittyneet ongelmat voitiin rat- kaista. Täten osuuskassat onnistuivat melko hy- vin riskien hallinnassa. Tämä tuli selkeästi esiin 1930-luvun alkupuoliskon lamavuosina, jolloin

maatalouden ja koko maaseudun asema oli hyvin ahdinkoinen. Tästä huolimatta osuuskassojen luottotappiot pysyivät varsin kohtuullisella tasolla.

Järjestelmän testaus

Sodan jälkeen Suomessa oli edessä kotinsa menettäneiden siirtolaisten uudelleen asuttaminen sekä sodan aiheuttamien tuhojen korjaaminen. Tämän suurhankkeen läpiviennissä osuuskassoilla oli merkittävä rooli ja tässä yhteydessä osuuskassajärjestön toimivuus joutui todelliseen käytännön testiin. Vuonna 1945 käynnistyneessä ja 1950-luvun alussa loppuun saatetussa asutusprojektissa oli mukana yli puoli miljoonaa ihmistä. (Pihkala, 1982) Tämä asutuspoliittinen ohjelma oli vielä kerran julkisen vallan rahoittama ja osuuskassat nousivat valtion myöntämien lainojen suurimmiksi välittäjiksi.

Ensimmäisinä sotaa seuranneina rauhan vuosina yhteiskunnalliset olot olivat Suomessa melko epävakaat ja useimmat pankit tai paremminkin sanottuna pankkiryhmät olivat haluttomia ottamaan hoitaakseen näiden valtion lainojen välityksen, koska pankit pelkäsivät niitä riskejä, joita aivan uusien asiakkaiden kanssa asioimiseen liittyi. Osuuskassajärjestön asenne oli kuitenkin toinen. Niiden asema oli traditionaalisesti ollut erityisen vahva Viipurin läänin maalaiskunnissa, joten ne olivat myös uusissa oloissa valmiita ottamaan kantaakseen vuoden 1945 maanhankintalain mukaisten valtion lainojen välityksen. Päätöstä lähteä mukaan tähän suureen asutushankkeeseen helpotti ilman muuta se, että kyseessä oli hyvin samansuuntainen hanke kuin aikaisemmat 1920-luvulta juontaneet asutushankkeet.

Osuuskassajärjestöllä oli itse asiassa ylivoimainen kilpailuetu tämän tyyppisten lainojen

myöntämisessä. Osuuskassajärjestön koneisto keskusyksiköstä yksittäisen kassan virkailijaan asti tiesi, miten kymmenille tuhansille yksittäisille lainansaajille välitetään valtion varoista osoitetut lainat. Osuustoimintamuotoinen organisaatio oli jälleen tehokas, kun eteen tuli informaation hankinta näistä uusista lainansaajista sekä lainansaajien toiminnan valvonta sen jälkeen kun laina oli nostettu. Toisin sanoen juuri tämän tyyppisessä toiminnassa osuuskuntamuoto helpotti epäsymmetriseen informaatioon ja sitoutumiseen liittyvien ongelmien ratkaisemista.

Nämä asutuksen ja jälleenrakennuksen vuodet olivat kiistaton menestystarina koko osuuskassajärjestölle. Vuosikymmenen kuluessa osuuskassat myönsivät noin 150 000 maanhankintalainaa ja näistä lainansaajista valtaosa jäi osuuskassojen pysyviksi asiakkaita. Samalla tämä tarjosi ratkaisevan kilpailuvaltin talletusten keräämisessä. Tämän osoittaa kouriintuntuvasti osuuskassojen markkinaosuuden kasvu. Kahden kilpailevan paikallispankkiryhmän eli säästöpankkiryhmän ja osuuskassaryhmän välisessä kilpailussa säästöpankeille oli sotavuosiin asti ollut hyvin hallitseva asema. Vuonna 1938 osuuskassojen osuus säästöpankkien talletuskannasta oli vasta 18 prosenttia, mutta runsas vuosikymmen myöhemmin vuonna 1950 osuus oli noussut jo yli puoleen eli 52 prosenttiin. Kyseessä oli Suomen pankkihistorian äkillisin muutos pankkien välisissä suhteissa ja tänä jaksena osuuskassajärjestö nousi tasaveroiseen asemaan vanhojen pankkiryhmien kanssa. Osuuskassat varmistivat lopullisesti asemansa todellisena varteen otettavana pankkiryhmänä. Niistä oli lopullisesti kehittynyt pankkeja, mikä nimityksen ne tosin saattoivat ottaa käyttöön vasta vuoden 1970 alussa, kun pankkilakien kokonaisuudistus astui voimaan.

Kirjallisuus

- Alanen, Aulis, Hannes Gebhard, 1964.
- Fabritius, Ernst, Muutamista keinoista maaseudulla vallitsevan koronkiskonnan ehkäisemiseksi. Esitelmiä Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä. 2:nen osa. Kansantaloudellisen Yhdistyksen Toimituksia, 1897.
- Gebhard, Hannes, Maanviljelysväestö, sen suhde muihin elinkeinoryhmiin ja yhteiskunnallinen kokoonpano Suomen maalaiskunnissa v. 1901. Tilastollinen tutkimus yhteiskuntataloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901 I, 1913.
- Gerschenkron, Alexander, Economic Backwardness in Historical Perspective. A Book of Essays, 1962.
- Guinnane, Timothy W. – Henriksen, Ingrid, Why Danish Credit Cooperatives were so Unimportant. Scandinavian Economic History Review 1998:2, 1998.
- Haapala, Pertti, Mitä on rakennemuutos? Suomi 1800–2000. Historian päivät 1988. Suomen Historiallinen Seura. Historiallinen Arkisto 93, 1989.
- Haatanen, Pekka, Köyhyys Suomen maaseudulla. Teoksessa Sosiaalipolitiikka, historiallinen kehitys ja yhteiskunnallinen muutos. Toim. Jaakkola, Risto et al., 1981.
- Hjelt, Aug., Maakaupasta ja krediittioiloista Itä-Suomessa. Esitelmiä Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä I:nen osa. Kansantaloudellisen Yhdistyksen toimituksia, 1893.
- Hjerppe, Riitta, Finland's Historical National Accounts 1860–1994: Calculation Methods and Statistical Tables. Jyväskylän yliopisto, Suomen historian julkaisuja 24, 1996.
- Kuusterä, Antti, Osuuspankkiryhmän historia 1902–1997 Käsikirjoitus.
- Kuusterä, Antti, Aate ja raha. Säästöpankit suomalaisessa yhteiskunnassa 1822–1994, 1995.
- Kuisma, Markku – Henttinen, Annastiina – Karhu, Sami – Pohls, Maritta, Kansan talous. Pellervo ja yhteisen yrittämisen idea 1899–1999, 1999.
- Pihkala, Erkki, Teollisuus – Suomi 1945–1980. Teoksessa Suomen taloushistoria 2. Toim. Jorma Ahvenainen – Erkki Pihkala – Viljo Rasila, 1982.
- Maddison, Angus, Monitoring the World Economy 1820–1992. Development Centre Studies. OECD, 1995.
- Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto. Toim. Vattula, Kaarina, 1983.
- Vihriälä, Vesa, Rahoituslaitokset rahoitusjärjestelmässä. Katsaus uuteen teoriaan ja eräitä empiirisiä havaintoja. Bank of Finland Discussion Papers 32/89, 1989.
- Yrjö-Koskinen, Z, Lainauslaitokset maalaiskunnissa Raiffeisen'in järjestelmän mukaan. Esitelmiä Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä I:nen osa. Kansantaloudellisen Yhdistyksen Toimituksia, 1893.